

Germuska Pál

SZÁZÖTVEN SZÁZADOT A NÉPKÖZTÁRSASÁG VÉDELMEÉRE!

Munkásőr készenléti egységek szervezési terve 1989 áprilisából

„A feladatunk az volt, hogy az egységek köréből jelöljünk ki mintegy 150 századnyi erőt, amelyek a rendőrség és a hadsereg kijelölt alakulataival és szervezeteivel együttműködve alkalmasak karhatalmi, rendfenntartói, tömegosztatási feladatok végrehajtására.” – írta a Munkásőrség országos parancsnoka 16/1989. számú döntésében 1989. április 10-én. A parancs úgy rendelkezett, hogy a gyorsabb bevetettség érdekében a Munkásőrség szervezetén belül készenléti erőket kell felállítani, speciálisan felkészíteni és felszerelni. A karhatalmi-készenléti erőket úgy kívánták összeállítani, hogy azok rövid időn belül képesek legyenek:

- a váratlanul jelentkező karhatalmi, fegyveres biztosítási feladatok végrehajtására – az alkotmányos rend fenntartására, a természeti és elemi csapások, az ipari katasztrófák, tömegszerencsétlenségek következményei felszámolására, együttműködésben a többi fegyveres erővel, testületekkel;
- a Munkásőrség parancsnokságai, fegyver és lőszer raktárai őrzésére és megvédésére;
- a közrendet, a közbiztonságot, az ország törvényes rendjét súlyosan veszélyeztető tevékenység felszámolására.

A parancs szerint Budapesten 17 századot, a megyeszékhelyeken és Miskolcon összesen 40 századot, a további 93 századot pedig egyéb vidéki egységeknél kívánták megszervezni. A mintegy 18 ezer főnyi készenléti erő alkalmazását a Munkásőrség országos parancsnoka, illetve első helyettese rendelhette volna el. Az egyenként 121–123 fős századok felszerelése nem hagy kétséget afelől, hogy tüntetések felszámolása lett volna az igazi feladata a munkásőr alegységeknek:

- a század minden tagját pisztollyal és kézigránáttal látták volna el,
- ezen kívül minden század kapott volna 35 db AMD géppisztolyt, a 78 lövész AKM géppisztolyt, valamint 10 db gránátlövő AMP géppisztolyt, továbbá 9 db RPK golyószórót, valamint a géppuskás szakasz 3 db PKMSZ-t.
- az eddigieken felül pedig mindenkinek gázspray, gumibot, gázálc, rohamsisak és arcvédő sisak + 85 db bilincs járt volna.

A felkészítési követelményeknél határozott fellépést követelt az országos parancsnok: „A parancsnoki állománynak a szakmai, szolgálati, ezen belül a kiképző, felkészítő és politikai munkája során kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a karhatalmi-készenléti erők felkészítése, összekovácsolása a lehető legrövidebb időn belül megtörténjen. A felkészítéssel és a szolgálati munkával összefüggő propaganda és agitációs tevékenységet úgy kell végezni, hogy mindenkor biztosított legyen a munkásőregységek, különösen a kijelölt alegységek belső szervezeti és cselekvési egysége, ütőképessége, alkalmazhatósága. Meg

kell előzni és akadályozni az állományon belüli elbizonytalanodást, növelni kell az önbizalmat.”¹

Ez a Munkásőrség Országos Parancsnokságának iratai közül származó parancs arra utal, hogy az állampárt bizonyos körei Magyarországon is készen álltak 1989 tavaszán az erő alkalmazására az ellenzéki mozgalmak visszaszorítása érdekében. Miközben az akkori párt- és állami vezetők egyöntetűen visszautasítják az ilyesfajta feltételezéseket (beleértve a már elhunyt Grósz Károlyt, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkárát is, aki 1989 áprilisában felvetette valamifajta szükségállapot bevezetésének lehetőségét),² a tisztánlátást nehezíti, hogy sem a Minisztertanács, sem a Honvédelmi Minisztérium, sem a Belügyminisztérium 1989-90-es iratai nem kutathatóak.³ E tanulmány a Munkásőrség Országos Parancsnokságának jelenleg hozzáférhető dokumentumait használva annak bemutatására vállalkozik, hogy 1989-ben:

- milyen állapotban volt a szervezet;
- milyen fegyverekkel, ingatlanokkal rendelkezett;
- milyen tervek léteztek a rendkívüli helyzetekre, milyen módon lehetett volna bevetni a munkásőröket;
- az országos parancsnokság és a különböző munkásőregységek hogyan viszonyultak az átmenethez, felmerült-e, hogy a pártvezetéstől vagy a kormánytól függetlenül cselekedjenek;
- volt-e valós alapja az ellenzék abbéli félelmeinek, hogy a Munkásőrség egy ortodox kommunista puccs kiindulópontja lehet?

A MUNKÁSŐRSÉG FELADATAI ÉS ÁLLOMÁNYA

A Munkásőrség előtörténetéről annyit mindenképpen szükséges tudni, hogy az 1956. októberi forradalom kirobbanását követően a Magyar Dolgozók Pártja megpróbált mozgósítani és felfegyverezni párttagokat és egykori partizánokat – kevés sikerrel. Kádár János (ellen)kormányának felállítását csak a Szovjet Hadsereg (második) inváziója tette lehetővé. A kommunista hatalom megszilárdításához szükséges rendfenntartó erőt, a karhatalmat a hadsereg, a rendőrség, és az Államvédelmi Hatóság együttműködést vállaló tisztjeiből kezdték szervezni. Ugyanakkor a Honvéd és a Belügyi Karhatalom alakulatain túl mind több helyen alakultak úgynevezett rendező gárda csoportok.⁴ A sokféle kezdeményezést összefogva az MSZMP vezetése utasítást adott egy önkéntesekből toborzott, a pártnak – formálisan is – alárendelt fegyveres őrség felállítására. A feladat végrehajtására Halas Lajos ezredes, a Rendező Gárda egykori parancsnoka kapott megbízást.

Az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága 1957. január 29-i ülésén határozott a véglegesen Munkásőrségnek nevezett félkatonai szervezet létrehozásáról. Az erre vonatkozó állami döntést 1957. február 19-én a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 13. törvényerejű rendeletével hozta meg. A rendelet 2. §-a a következők szerint határozta meg a Munkásőrség céljait: „A munkásőrség feladata a szocializmus vívmányainak megvédése, a dolgozó nép nyugalmanak és a termelés zavartalanságának biztosítása, továbbá az ellenforradalmi elemek restaurációs kísérleteinek

megakadályozása, illetőleg ennek érdekében a fegyveres erők támogatása.” A kormány később több határozatban részletezte a szervezet feladat- és hatáskörét. Az 1950–60-as évek fordulójától a Munkásőrség nyilvános megjelenése többnyire az állami ünnepek ceremóniáira korlátozódott. Nagyszámú munkásőr utcai alkalmazására ritkán került sor: a prágai tavaszt eltipró, 1968. augusztus 21-i csehszlovákiai magyar katonai bevonulást biztosították, valamint 1971-ben és 1972-ben, a március 15-i budapesti tüntetések szétverésében kaptak munkásőr alegységek is feladatot.

Az 1988-ban hatályban lévő kormányhatározatok, belügyminiszteri és munkásőr parancsok alapján a belső rend fenntartása elsősorban a Belügyminisztérium csapatainak feladata volt, második lépcsőben kapcsolódott be a Munkásőrség, és csak harmadik lépcsőben a Magyar Néphadsereg. A rendőrséggel és a hadsereggel együttműködve a Munkásőrségnek részt kellett vállalnia:

- a népköztársaság állami és társadalmi rendjét veszélyeztető, illetve a néphatalom megdöntésére irányuló ellenséges tevékenység megakadályozásában, elfojtásában;
- az elemi csapások, katasztrófák, tömegszerencsétlenségek esetén a rend fenntartásában;
- a határőrizeti feladatokban, fegyveres vagy csoportos határsértés esetén az elkövetők felkutatásában, elfogásában;
- az ellenséges csapás által veszélyeztetett területek kiürítésében, a kitelepítés végrehajtásában;
- a hátszágba bejutott ellenséges felderítő és diverzáns (szabotőr) csoportok felkutatásában, felszámolásában;
- a párt- és állami vezetők utazásainak biztosításában;
- a politikai és a kiemelt kulturális rendezvények biztosításában.

A Munkásőrség ezen kívül számos pártingatlan és intézmény, katonai és hadiipari objektum és raktár őrzését látta el: 1988-89 fordulóján 282 db párt- és munkásőringatlanét, valamint 279 db egyéb népgazdasági objektumét.⁵

A Munkásőrség állományának összetételéről az egyik utolsó, részletes kimutatás 1988 májusában készült, és az 1988. január 1-jei állapotot rögzíti. A testület rendszeresített, állománytábla szerint létszáma 52 417 fő lett volna, ehhez képest tényleges szolgálatot teljesített 50 793 munkásőr, ebből 11 068 fő Budapesten. Közülük mintegy 600 fő főállású, hivatásos tiszt, tiszthelyettes és ügyintéző volt. A többiek önkéntes alapon látták el a szolgálatot. A munkásőrök 78%-a volt párttag, 16,5% pedig a Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjaként (is) tevékenykedett.⁶

A Munkásőrség legfontosabb technikai felszereléseiről az MSZMP Központi Bizottságához küldött 1989. február 28-i állásfoglalás-tervezet melléklete nyújt pontos információt. A szervezet a következő fegyverekkel rendelkezett:

- 53 491 db PA 63M pisztoly,
- 46 922 db AKM 63M géppisztoly,
- 7 310 db AMD 65M géppisztoly,
- 5 244 db AMP géppisztoly,

- 4 745 db RPK golyószóró, valamint
- 658 db PKMSZ géppuska.⁷

Egy 1989. januári felmérés szerint a Munkásőrség saját vagyona, valamint az általa használt ingatlanok értéke megközelítette a 11 milliárd Forintot (ami meghaladta az állampárt vagyonának értékét).⁸

Rendkívüli állapot elrendelése estén tehát félszázezer jól felfegyverzett munkásőr előre kidolgozott és egyeztetett tervek alapján kapcsolódott volna be a rendteremtésbe. Adva volt a kiképzett és felkészített fegyveres erő, a kész karhatalmi intézkedések a páncélszekrényekben várakoztak, egyetlen kérdés volt csupán: *van-e politikai akarat és elszántság a Munkásőrség bevetésére?*

AZ ERŐSZAK KILÁTÁSTALANSÁGA?

Az MSZMP 1985. márciusi XIII. kongresszusát követően tovább mélyült a gazdasági válság, újabb és újabb takarékosági és megszorító intézkedésekre volt szükség. 1987. június 2-án az MSZMP Központi Bizottsága kibontakozási programot fogadott el. Az 1988. május 20-22-i országos pártértekezleten Kádár Jánost leváltották, és a párt elnökévé választották, megújult az MSZMP Politikai Bizottsága és Központi Bizottsága. Az új főtitkár Grósz Károly egyfelől hitet tett a reformok mellett, másfelől viszont a munkásőrparancsnokok június 12-i országos értekezletén kijelentette, hogy ha szükséges „adminisztratív eszközöket” is igénybe vesznek az ellenzékkel szemben.

Ripp Zoltán Grósz Károly 1988. novemberi, hírhedt „fehérterroros” beszéde kapcsán az 1988 őszi eseményeket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy „a visszarendeződés esélyét minimalizáló legfontosabb tényezők a nemzetközi viszonyok alakulásában rejlettek”. A beavatkozás tehát kilátástalan lett volna, mert „egy erőszakos akció azonnali elszigeteltséget eredményezett volna, a magyar vezetés csak azoknak a kommunista pártoknak a támogatását szerezhette volna meg, amelyektől a leginkább igyekezett elhatárolódni. Ceaușescu diktatúrájának színvonalára züllesztve a hazai állapotokat, nyomban a nullával lett volna egyenlő az ország kivívott és jelentős előnyökkel járó presztízse.” – érvelt Ripp.⁹ Grósz és az MSZMP keményvonalasai vélhetően maguk is érzékelték ezt a korlátozó tényezőt, mégis fel akartak készülni minden eshetőségre, és ehhez aktualizálni kellett a fentiekben már részben említett terveket.

Grósz Károly, amíg a Minisztertanács elnöke volt, hivatalból elnökölte annak védelmi ügyekben illetékes szűkebb kabinetjét, a Honvédelmi Bizottságot is. 1988. október 14-én a HB az ő elnökletével fogadta el 7/388/1988. számú határozatát *A közrend, közbiztonság jobb megalapozásához szükséges feladatokról*. A HB időtállóan tartotta korábbi határozatait a karhatalmi, fegyveres biztosítási és őrzési feladatokról, ugyanakkor szükségesnek ítélte a Magyar Néphadsereg (MN) igénybevételének újraszabályozása érdekében az érvényben lévő parancsok és utasítások „mai helyzetnek megfelelő” módosítását. „Egyidejűleg tekintsék át a rendőrség, illetőleg a hadsereg fegyverhasználatára vonatkozó hatályos rendelkezéseket,

kezdeményezzék a szükséges módosítások.” – szolt a határozat, 1989. június 30-i hatállyal a belügyminiszterre, a honvédelmi miniszterre és a Munkásőrség országos parancsnokára bízva a feladatot.

A határozat ugyanakkor azt is előre kikötötte, hogy „a katonáknak karhatalmi feladatokra való alkalmazására a belügyminiszter javaslatára, csak a kormány elnökének engedélyével, a honvédelmi miniszter parancsára kerülhet sor. A katonák saját parancsnokaik vezetése alatt, az MN szabályzatainak előírásai szerint vehetők igénybe, kizárólag őrzési feladatokra. Az MN alakulatainak tömeg elleni alkalmazására csak a rendkívüli állapot bevezetése esetén kerülhet sor.” A HB ugyancsak 1989. június 30-i határidővel rendelte el, hogy „a rendkívüli állapot kihirdetésének feltételeit, a bevezetésre tervezett rendszabályok körét e helyzetekben a fegyveres erők és testületek feladatait, tevékenységük rendjét, azoknak főbb jellemzőit ki kell dolgozni, és jogszabályba kell foglalni.”

A határozat 3. pontja vonatkozott a Munkásőrségre: „A munkásőrség szervezetén belül olyan »karhatalmi készenléti egységeket« kell kijelölni, amelyek a Belügyminisztérium és a munkásőrség együttműködésében képesek – előzetes értesítés esetén együtt tartás nélkül is – rövid készenléti időnorma teljesítésére. Ezek az erők legyenek ellátva a karhatalmi, fegyveres biztosítási és közbiztonsági feladatokhoz felhasználható kényszerítő eszközökkel (gumibot, bilincs, könnygázszóró-palack). Ennek költségeit a Munkásőrség Országos Parancsnoksága belső átcsoportosítással biztosítsa.” Felszólította továbbá a belügyminisztert, a honvédelmi minisztert és a Munkásőrség országos parancsnokát, hogy „határozzák meg, és szerveik között hangolják össze a rendkívüli helyzetben szükséges őrési feladatokat (objektum jegyzék, feladatok, erők)”, és azt évenként vizsgálják felül.

A következő pont szerint a belügyminiszter „a rendőrség készenléti erejének növelése céljából, a Forradalmi Rendőri Ezred szervezetében – annak szerves részeként – budapesti elhelyezéssel egy új hivatásos zászlóaljat (30 fő tiszt, 434 fő tiszthelyettes, 12 fő kinevezett polgári alkalmazott)” állítson fel. Továbbá: „biztosítsa a rendőri tanintézetek készenléti erejének fokozásához és a rendőr-főkapitányságok egységbe szervezhető állománya harckészültségének növeléséhez szükséges technikai eszközök fejlesztését” – 1990. december 31-ig.¹⁰ (Ez vélhetően ugyancsak tömegoszlató eszközök beszerzését jelentette.)

A Grósz-kormány tehát fokozottabban be kívánta vonni a karhatalmi-belbiztonsági feladatokba a néphadsereget, javítani kívánt a rendőrség és a Munkásőrség bevetettségén és felszereltségén, és kifejezett utasítást adott *a rendkívüli állapot bevezetéséhez szükséges jogi feltételek kidolgozására*. Dokumentumok hiányában egyelőre nem tudunk választ adni arra a kérdésre, hogy az elrendelt intézkedések nyomán milyen további lépések történtek, és mi valósult meg azokból. Azt sem tudni, hogy az újdonsült miniszterelnököt, aki a Honvédelmi Bizottság elnökségét is átvette, milyen mélységig tájékoztatták az előkészületekről. Annyi mindenestre bizonyos: a Munkásőrség 1989 áprilisára – mint látni fogjuk – elkészült a részletes tervvel a készenléti erő létrehozására.

Miközben a MOP szakapparátusa megkezdte a szükséges vizsgálatokat, a Munkásörség legfelsőbb vezetése inkább a szaporodó és mind nyíltabb bírálókkal volt elfoglalva. 1988 decemberében az állami költségvetés vitája során több képviselő megkérdőjelezte a Munkásörség létjogosultságát, majd 1989 januárjában az egyesülési törvény kapcsán vonták néhányan kétségbe a testület törvényes működését. Az újonnan létrejövő szervezetek a politikai szándékok tisztázása érdekében több helyen a szokásos év eleji munkásör egységgyűlésekre is elmentek: Dabason a Magyar Demokrata Fórum, Budapest VI. kerületében pedig a Fiatal Demokraták Szövetségének tagjai küldtek megfigyelőket az eseményre. Az 1989. január és 28. között megtartott 160 ilyen egységgyűlésből 50 – vélhetően nem teljesen spontán módon – kollektíven fogalmazott levelet küldött az MSZMP főtitkárának, a kormány és az országgyűlés elnökének. Ebben biztosították az ország vezetőit arról, hogy a testület tagjai támogatják a párt és a kormány törekvéseit. Ugyan nem kapott szélesebb nyilvánosságot, de jelzésértékű, hogy a tagjelölteket egy új esküszöveget elmondását követően avatták munkásórré: az új változatból kimaradt a pártra való hivatkozás, és az esküt nem a városi pártbizottságok első titkárai, hanem a munkásör egységparancsnokok fogadták.¹¹

1989. január 25-én állásfoglalás tervezet készített az országos parancsnokság a „Munkásörség működését szabályozó politikai döntések pontosítására”. A tervezet lényeges módosításokat javasolt:

- A Munkásörség pártirányítása a szervezetben szolgálatot teljesítő kommunista munkásörök és parancsnokok útján valósuljon meg, (tehát nem közvetlen módon);
- A Munkásörség a jövőben is állami feladatokat lásson el, feladatait, irányítását, vezetését, felügyeletét, működési rendjét, szervezetét, létszámát a Minisztertanács határozza meg.

A január 30-i országos parancsnoki döntés jóváhagyta ugyan a szakítással is felérő kitételeket, bizonyos mellékmondatokból azonban egyértelmű, hogy csak taktikai engedményekről van szó: „Mi nem engedhetjük meg, hogy a Munkásörség szervezetében elinduljon egy önfelszámolódsági folyamat, nem adhatjuk ki a kezünkől a kezdeményezést. [...] Jövőbeni tevékenységünkben az MSZMP közvetlen irányítását nem hangoztathatjuk.”¹²

Eközben az MSZMP KB 1989. február 10–11-i ülésén hozott határozatok a szervezet fundamentumait kezdték erodálni: a Központi Bizottság népfelkeléssé értékelte át az 1956. októberi „ellenforradalmat”, és lehetővé tette a többpártrendszer bevezetését.¹³ A Munkásörség Országos Parancsnoksága február 28-án készült el az MSZMP KB elé terjesztendő állásfoglalás-tervezettel. A dokumentum egyfelől általános áttekintést adott a szervezet addigi működéséről, másfelől lehetséges alternatívákat fogalmazott meg a további működésre: 1. marad a közvetlen pártirányítás, 2. megszüntetik a pártirányítást, de a Munkásörség maradjon önálló a Minisztertanács felügyelete alatt.¹⁴ A Központi Bizottság azonban még hosszú hetekig nem vette napirendre a kérdést.

A Munkásőrségnél március 6-án ügyeleti szolgálatot rendeltek el március 14-től március 16-ig: az országos, a budapesti és megyei parancsnokságokon ügyeletes parancsnoknak kellett tartózkodnia, hogy a rendőrség segélykérése esetén rövid időn belül mozgósítsa a munkásőröket. Az intézkedés azt is elrendelte, hogy „tömegosztatásra munkásőrerőt csak a munkásőrség országos parancsnoka vagy első helyettese engedélyével lehet alkalmazni”.¹⁵ A közvélemény nyomása tovább fokozódott: a március 15-i nemzeti ünnepen az ellenzéki szervezetek 12 pontja egyértelműen leszögezte, hogy a szabad, független és demokratikus Magyarország létrehozásának feltétele a bürokrácia és az erőszak-apparátusok leépítése és a Munkásőrség megszüntetése.¹⁶ Összetűzésre vagy rendőri-munkásőr erők bevetésére szerencsére nem került sor.

LÁBHOZ TETT FEGYVERREL?

1989 áprilisára lényegében kettős beszédmód alakult ki: Borbély Sándor a közvélemény felé a testület lehető legbékésebb arcát mutatta, miközben – az 1988. októberi HB-határozatnak megfelelően – elkészült az utasítástervezet, amely a Munkásőrség karhatalmi-készenléti feladatainak pontosítását és egy készenléti erő felállítását írta elő. Az utasítást jóváhagyó 16/1989. sz. országos parancsnoki döntés bizonyos mondataiból kiviláglik, hogy több konzultációnak és pontosító megbeszélésnek kellett lennie az eltelt 5 hónapban. Az utasítás tényleges megrendelője korántsem egyértelmű. Noha kidolgozását a Honvédelmi Bizottság rendelte el, formálisan ekkor még Grósz Károly pártfőtitkár is utasíthatta a Munkásőrség parancsnokát. Tehát az sem teljesen elképzelhetetlen, hogy Grósz körül tömörülő keményvonalasok így próbáltak volna erőt összpontosítani szükségállapot esetére. Ezt a feltevést erősíthetik a parancsnoki döntés két ízben megismételt mondatai: „Összhangban korábbi elgondolásainkkal semmi sem indokolja a párt állásfoglalására, illetve a kormány döntésére való várakozást, elvégezhető feladataink halogatását. [...] A lényeg tehát abban összegezhető, hogy a testületen belül nem egy külön Munkásőrség létrehozásáról van szó, hanem az általunk ismert feladatokra kijelölt alegységek megszervezéséről, ellátásáról, felkészítéséről és szükség szerinti működtetéséről. *Ezt nem tehetjük attól függővé, hogy milyen politikai állásfoglalás, illetve kormányzati döntés várható a Munkásőrséget érintően.* A testület rendeltetése a védelemrendszerben adott, nevezetesen a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjének biztosításában való részvétel.” [Kiemelések tőlünk – a szerző] Borbély szavainak lehet olyan olvasata, hogy a MOP képes önállóan is felkészülni az új helyzetre. Ám úgy is értelmezhető: az MSZMP vezető testületei és a Minisztertanács formális döntései nélkül is tudja a Munkásőrség szűkebb magja, hogy mit kell tennie. Az országos parancsnok döntése szerint a munkásőr készenléti erők kijelölését 1989. július 1-ig, az alkalmazásukkal kapcsolatos terveket október 20-ig, felszerelésüket pedig 1991. december 31-ig (!) kellett volna befejezni.¹⁷

1989 tavaszán az MSZMP vezetése feltehetően taktikai okokból halogatta a végső szó kimondását a Munkásőrség jövőjéről, az aggódó állomány megnyugtatójánál talán fontosabbnak tekintették, hogy a kérdés lebegtetésével sakkban tartsák az ellenéki erőket. Az országos parancsnoksághoz befutó információs jelentésekből sugárzott a türelmetlenség: ha nem dönt a párt kellő időben, a belső feszültség szétbomlaszthatja a milíciát. Az MSZMP KB május 8-i ülésén – amelyen hozzájárultak a hatásköri lista megszüntetéséhez és a politikai egyeztető fórum (nemzeti kerekasztal) létrehozásához – a „különfélék” között vették végre napirendre a Munkásőrség kérdését. Az előterjesztésből eltűntek a korábbi alternatívák, és csak egyetlen megoldást javasolt: a testület pártirányításáról szóló korábbi párthatározatok hatályon kívül helyezését, és a Munkásőrség önkéntesen szerveződő fegyveres testületként integrálódjék a népköztársaság védelmi rendszerébe. A KB ellenszavazat nélkül elfogadta a javaslatot.¹⁸

A Minisztertanács június 15-i ülésén tűzte napirendre a május 8-i KB-határozat jogrendbe való átültetését, a Munkásőrség irányításának új rendjéről szóló nyilvános kormányhatározat (1091/1989. sz. MT hat.) két héttel később, június 30-án jelent meg. A kormány teljesen saját hatáskörbe vonta a testület irányítását, és előírta egy bizottság felállítását, amely év végéig javaslatot tesz a Munkásőrség új feladataira, szervezetére és működésére vonatkozóan.¹⁹

ÁTMENTENI BÁRMI ÁRON?

A foglalkozásokon és kiképzéseken egyre kevesebb munkásőr jelent meg, mérséklődött a lelkesedés. A nyugati határ menti megyékben viszont mind több dolga akadt a munkásőröknek, akik a vasfüggöny lebontása után a határ fokozott őrizetében segédkeztek. 1989 júliusában–augusztusában legalább fél tucat munkásőr részesült dicséretben és jutalomban határsértők elfogásáért. Sopron körzetében például július 15-én 4 kelet-német és 3 román menekültöt fogtak el; augusztus 20-án éjjel 3 NDK állampolgárt tartóztattak fel. Július 19-én Szentgotthárd közelében 3 kelet-németet vettek üldözőbe, egyikük a Rába folyóba ugrott és úszva próbált Ausztria felé menekülni. 62 db (!) „figyelmeztető lövéssel” tartóztatták őt fel, majd mindhárom NDK-st bekísérték a határőr őrsre. Augusztus 26-án este Narda térségében ugyancsak figyelmeztető lövések leadását követően fogtak el két NDK határsértőt.²⁰

A Munkásőrség vezetői azért is bizakodhattak a szervezet fennmaradásában, mert az MSZMP vezetésének számos tagja változatlanul kitartott mellettük. Ahogyan például Gyuricza László fogalmazott a Politikai Intéző Bizottság augusztus 15-i ülésén: „A Munkásőrséget felosztatni nem szabad. Semmiképpen sem. A Munkásőrséget esetleg fel kellett volna osztatni 1968-ban, vagy 1970-ben, ma nem szabad semmilyen körülmények között sem felosztatni. A Munkásőrséget meg kell tartani, a békés átmenet biztosítékaként, de nem a párt fegyveres testületeként.”²¹ Az MSZMP Központi Bizottságában is bizonyos taktikázásnak lehetünk tanúi. A szeptember 12–13-i kétnapos ülésen, amelyen egyebek mellett a háromoldalú tárgyalások lezárásáról és

a tervezett kongresszusi beszámolóról is tárgyaltak, Borbély Sándor felszólamlott a Munkásörség feloszlataása ellen. A reformerek vezéralakja, Pozsgay Imre és Németh Miklós kormányfő is azzal védekezett, hogy a testület jövőjét illető elképzelések kidolgozása még folyik. Nyers Rezső, a párt elnöke pedig megszavaztatta a KB-val, hogy ne fogadják el az ellenzék Munkásörségre vonatkozó követeléseit.²² Úgy tűnik, sem Németh, sem Pozsgay nem mert, vagy nem kívánt konfrontálódni ebben a kérdésben a párt keményvonalasaival. Az amúgy is sok kérdés mentén megosztott MSZMP-ben a reformerök vélhetően nem akartak újabb frontvonalat nyitni, talán inkább időhúzásra játszottak.

A Nemzeti Kerekasztal Tárgyalások első szakaszát lezáró, szeptember 18-i megállapodás – az MSZMP érdekeinek megfelelően – csak a testület „visszafejlesztését” irányozta elő. Ezért a Szabad Demokraták Szövetsége, a Fiatal Demokraták Szövetsége és a Liga Szakszervezet népszavazást kezdeményezett a köztársasági elnök közvetlen megválasztása, a munkahelyi pártszervezetek, a Munkásörség feloszlataása és az MSZMP vagyona kérdésében.²³

A Munkásörség Országos Parancsnokságának munkacsoportja szeptember 25-ére készült el átfogó jelentésével, amelyet Minisztertanács által felállított a Tárcaközi Bizottság elé kívánt terjeszteni. Az összeállítás a korábbiaknál őszintebben nézett szembe az anakronisztikus helyzettel: „A testület társadalomban elfoglalt helyét, tagjainak közérzetét feszíti az az ellentmondás, hogy míg a Munkásörség fennállásának három évtizede alatt az egész társadalom számára hasznosan, az állampolgárok bizalmát élvezve működött, addig az utóbbi egy évben a támadások célpontjává vált. A társadalom egy része szolidáris a munkásörséggel, de mind gyakrabban tapasztaljuk, hogy a testületet ellenzők köréből egyre agresszívbabbak a támadások. Zavaró, hogy a felszámolást szorgalmazók között megtalálhatók az MSZMP reformköreinek és tagjainak egy része is. [...] A munkásörök többsége önuralommal fogadja a testületet, illetve személy szerint őket ért, olykor hisztérikus támadásokat, de nem azonosulnak a fegyveres hatalomátvétellel fenyegetődzőkkel.” Változatlanul úgy vélték, hogy a Munkásörség a Magyar Népköztársaság védelmi rendszerének jelentős eleme, megléte erősíti az ország védelmi képességét. Ugyanakkor úgy állították be a szervezetet, mintha az néhány hónap alatt teljesen ideológiamentessé vált volna, és elfogadná 1956 újfajta értékelését is, miközben más jelentésekből tudható, hogy ez korántsem volt problémamentes a munkásörök számára. A jelentés pénzügyi-takarékossági érveket is felsorakoztatott, hogy meggyőzze a Németh-kormányt a Munkásörségnek a védelmi rendszerbe való betagozásának előnyeiről.²⁴

Fokozódott a politikai nyomás, de a Munkásörség korántsem esett szét. Szeptember 29-30-án, a Fegyveres Erők Napján megrendezett ünnepeken mintegy 300 településen rendezett a Munkásörség haditechnikai bemutatókat. A budapesti Városligetben tízezrek keresték fel a Munkásörség sátrait – amit a Munkásörség vezetői a szervezet melletti „szolidaritási demonstrációként” interpretáltak. Az ellenzék is készült e két

napra: a főváros 9 kerületében és 23 vidéki városban tüntetők ezrei követelték a Munkásőrség azonnali és jogutód nélküli felszámolását.²⁵ A megmozdulásokat követően az országos parancsnok ismét keményebb hangot ütött meg. Október 2-i döntése szerint: „A tüntetés »békés« volt abban az értelemben, hogy tettelegesség egyik oldalról sem következett be. Az viszont figyelmeztető számunkra, hogy a tüntetők testületet mocskoló jelszavai, viselkedésük szélsőséges és agresszív volt. [...] A Munkásőrség számára elkezdődött egy rendkívüli időszak, amely várhatóan hosszú lesz és próbára tesz bennünket. Az állomány eddig csak nézője volt az eseményeknek, közbeavatkozásra nem volt szükség, hozzátevé, hogy határozott fellépésre, például tömegosztatásra munkásőreink megfelelő felkészültséggel rendelkeznek. Fontos körülmény, hogy minden eszközzel és módon elejét vegyük az erőfitogtatásnak, az egyéni bosszúállások bekövetkezésének. A Munkásőrséget ért megaláztatásért, a fenyegető, útszéli hangok kinyilvánításáért most nem lenne célszerű nyilvános tiltakozási kampányba kezdeni, vagy ellentüntetést szervezni. [...] A munkásőrség még egységes és ütőképes szervezet. A [közelgő MSZMP] pártkongresszus nem dönthet a testület sorsa felől, legfeljebb kinyilváníthatja vele szemben elfoglalt álláspontját. A legfontosabb, hogy a Munkásőrséget át tudjuk menteni, egy új politikai felállású vezetés legitim szervezeteként a baloldali erők segítségével és támogatására.”²⁶

Az egykori állampárt viszont – gyökeres fordulatot végrehajtva – nem kért többé a munkásőrök támogatásából. Október 6-i kongresszusán megszűnt az MSZMP, 7-én pedig létrejött az új párt, a Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely állást foglalt a Munkásőrség kérdésében is – a jogutód nélküli megszüntetést támogatva.²⁷ Október 8-án a Minisztertanács Borbély Sándort, a Munkásőrség országos parancsnokát – állítólag – saját kérésére, érdemei elismerése mellett, nyugállományba vonulása miatt 1989. október 31-ei hatállyal felmentette tisztségéből.²⁸ Bár az ellenzék népszavazási kampánya széleskörű és dinamikus volt, kizárólag ezzel aligha magyarázható a fordulat. Dokumentumok hiányában nem tudjuk mi történt a háttérben: a Honvédelmi és a Belügyminisztérium, de legfőként Németh Miklós és stábjá mikor és milyen indokok alapján döntött mégis a szervezet felszámolása mellett. Az MSZMP–MSZMP bizonyos körei úgy is okoskodhattak, hogy a politikailag teljesen diszkreditálódott (ellehetetlenült) Munkásőrség beáldozásával más erőszakszervezetek (például az állambiztonsági szervezet) átmentését el lehet kendőzni.

A Munkásőrség Országos Parancsnokságának vezető testületei nem tartottak több tanácskozást, és az immár vezető nélküli szervezetről október 20-án mondta ki a végső szót az Országgyűlés az 1989. évi XXX. törvénnyel: jogutód nélkül megszüntette. A törvény kihirdetését követően megkezdődött a Munkásőrség leszerelése, amelyet a szervezet tagjai semmilyen módon nem akadályoztak. Haditechnikai eszközeit a Honvédelmi Minisztérium, a polgári célokra hasznosítható felszereléseit a Vöröskereszt és más szociális intézmények vették át, járműveit értékesítették. Az ingatlan-vagyon kezelésére és hasznosítására 1990-ben megalakult a Zárolt Állami Vagyont Kezelő Szervezet, amely cserékkel,

ingyenes ingatlanjuttatással, valamint árverések útján igyekezett gazdát találni az addig a Munkásörség által használt javaknak.

Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a Munkásörség 50–51 ezer fős tényleges állományával, kézfegyver arzenáljával komoly karhatalmi erőt képviselt. Jóllehet a bomlás bizonyos jelei megjelentek a testületben (növekvő leszerelési arány, elbizonytalanodás, elkeseredettség), a közvélekedéssel ellentétben a testület morálisan nem hullott széjjel, nem dezorganizálódott 1989 őszére sem. Az MSZMP reformerei, illetve a kormányfő és környezete nem véletlenül óvakodott attól, hogy felbőszítse a munkásöröket és a párt keményvonalasait. Az ismertetett 1989. áprilisi terv a 150 századnyi készenléti munkásőr karhatalmi erő felállítására bizonyítja, hogy halovány kísérletek mégiscsak történtek a változások menetének megakasztására – még ha azok a kezdeményezések el is haltak. A Munkásörség feloszlata elengedhetetlen volt a békés átmenet biztosításához, fennmaradása, bármilyen átalakulása véleményünk szerint biztonsági kockázatot hordozott volna magában az új demokrácia számára.

Hivatkozások

Kosztricz et al. (1993) S. KOSZTRICZ ANNA–LAKOS JÁNOS–NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA–SOÓS LÁSZLÓ–T. VARGA GYÖRGY (szerk.): *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei*. Budapest, 1993, Magyar Országos Levéltár.

Oplatka (2008) OPLATKA ANDRÁS: *Egy döntés története: magyar határnyitás, 1989. szeptember 11. nulla óra*. Budapest, 2008, Helikon.

Ripp (2006) RIPP ZOLTAÁN: *Rendszerváltás Magyarországon: 1987–1990*. Budapest, 2006, Napvilág.

Romsics (2003) ROMSICS IGNÁC: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Budapest, 2003, Rubicon Ház.

¹ Tervezet a munkásörség országos parancsnokának .../1989. sz. utasítása. 1989. április. Magyar Országos Levéltár (MOL), M-KS 295. f. 373. doboz (d.), és a 16/1989. sz. döntés. 1989. április 10. MOL M-KS 295. f. 374. d.

² Romsics (2003) 106., 140. p.; Oplatka (2008) 83–84. p.

³ A hatályos titokvédelmi szabályozás (1995. évi LXV. törvény az államtitokról és a szolgálati titokról) alapján az egykor szigorúan titkos iratok közül az 1980 előttiak szabadon kutathatóak. Ennél későbbi forrásokhoz akkor lehet hozzáférni, ha azokat egyedi eljárással felülvizsgálták és visszaminősítették.

⁴ A Magyar Kommunista Párt (MKP) Rendező Gárdája (RG) 1945 és 1948 között működött. Az MKP PB 1946. január 10-én fogadta el az RG működési szabályzatát, mely szerint: „A Rendező Gárda párt védelmi alakulat, amely örködik pártunk biztonságáért, e célból, ha szükséges, úgy fegyveres szolgálatot adhat. Feladata a pártvezetők, pártházak védelme, általában minden pártvagyont védelme. Örködik az MKP külső

megnyilvánulásain, gyűléseken, pártnapokon. Szolgálatot ad, felvonulásokon fegyelmet zavarkeltők ellen biztosít.” Politikatörténeti Intézet Levéltára, 274. f. 3. cs. 19. ő. .e 10. p.

⁵ Jelentés a munkásörség működésének tapasztalatairól. 1988. február 18. MOL M-KS 295. f. 347. és a 17/1988. sz. döntés. 1988. február 29. MOL M-KS 295. f. 349. d.

⁶ Tájékoztató jelentés a Munkásörség állományának 1988. január 1-i összetételéről. 1988. május 17. MOL M-KS 295. f. 347. d.

⁷ Az MSZMP KB állásfoglalása a Munkásörség működéséről és további feladatairól. [Tervezet] 1989. február 28. MOL M-KS 295. f. 373. d.

⁸ A Munkásörség gazdálkodásának, pénzügyi és vagyoni helyzetének elemzése. 1989. január 10. MOL M-KS 295. f. 373. d. Az MSZMP 1988. december 31-i állapot szerinti vagyonmérlegében 10,28 milliárd Ft értékű ingatlan, állóeszköz, vagyoni érték és készpénz szerepelt. Lásd Állásfoglalás a pártvagyon helyzetéről. (Tervezet) 1989. szeptember. Kosztricz et al. (1993) 1851. p.

⁹ Ripp (2006) 261. p. Grósz Károly, aki a miniszterelnöki posztot 1988. november 24-én átadta Németh Miklósnak, pártfőtitkári minőségében beszélt november 29-én a Budapest Sportcsarnokban megrendezett pártaktíván. Abban az esetben, ha a párt nem tud határozottan fellépni „az ellenséges, ellenforradalmi erőkkkel” szemben, anarchia, káosz és fehérterror eluralkodását vetítette előre. Ripp (2006) 256. p.

¹⁰ Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Bizottság iratai, Belügyminisztérium sorozat, 10. d. 347. ő. e. Idézetek helye: 1., 2., 3. p. A vonatkozó jelentés nem található meg a határozat mellett. E dokumentum egyike a néhány tucatnyi visszaminősített 1980 utáni HB-határozatnak.

¹¹ Előterjesztés parancsnoki tanácsülésre – az 1989. évi egységgyűlések politikai megítélése. 1989. február 22. MOL M-KS 295. f. 373. d. Az összefoglaló szerint Várpalotán, Nagykanizsán és Budapesten bombariadó zavarta meg az egységgyűlést. Uo. 4. p.

¹² MOL M-KS 295. f. 373., és a 6/1989. sz. döntés. MOL M-KS 295. f. 374. d.

¹³ Ripp (2006) 283–285. p.

¹⁴ Az MSZMP KB állásfoglalása a Munkásörség működéséről és további feladatairól. [Tervezet] 1989. február 28. MOL M-KS 295. f. 373. d.

¹⁵ 017/1989. sz. intézkedés. 1989. március 6. MOL M-KS 295. f. 370. d.

¹⁶ Ripp (2006) 303. p.

¹⁷ Tervezet a munkásörség országos parancsnokának .../1989. sz. utasítása. 1989. április. MOL M-KS 295. f. 373., és a 16/1989. sz. döntés. 1989. április 10. MOL M-KS 295. f. 374. d.

¹⁸ Kosztricz et al. (1993) 851. p.

¹⁹ 1091/1989. (VI. 30.) MT határozat a Munkásörség helyzetéről.

²⁰ Az 5-442-40, 5-442-44/1, 5-442-48/1, 5-442-62, 5-442-64/1 számú jelentések. MOL M-KS 295. f. 512. d.

²¹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1075. ő. e.

²² Kosztricz et al. (1993) 1581., 1594., 1605., 1607. p.

²³ Ripp (2006) 457. p.

²⁴ A Munkásörség jelenlegi helyzetének átfogó összefoglalása. 1989. szeptember 25. MOL M-KS 295. f. 381. d.

²⁵ Tájékoztató a munkásörség elleni tüntetésekről és a munkásörség melletti szimpátia-akciókról. 1989. október 5. MOL M-KS 295. f. 381. d.

²⁶ Feljegyzés az 1989. október 02-i Vezetői Koordinációs Értekezleten hozott országos parancsnoki döntésekről. MOL M-KS 295. f. 374. d.

²⁷ Ripp (2006) 480. p.

²⁸ Az 1123/1989. (X. 8.) MT sz. határozat a Munkásörség országos parancsnokának felmentéséről.